

*Дацер К. С.,
асистент кафедри теорії та практики перекладу
Маріупольського державного університету,
аспірант
Бердянського державного педагогічного університету*

КРИТИЧНА РЕЦЕПЦІЯ ТВОРЧОСТІ ДЖОНА ФАУЛЗА В УКРАЇНСЬКОМУ НАУКОВОМУ ПРОСТОРІ

Анотація. Стаття містить стислий огляд українських наукових розвідок, які присвячено творчості відомого англійського письменника Джона Фаулза. Він був англійським романістом міжнародного рівня, якого критично позиціонують між модернізмом і постмодернізмом. Ми вивчаємо праці українських вчених щодо різних аспектів творчості Джона Фаулза. Деякі аспекти творчості англійського письменника вивчала Соломія Павличко, яка першою досліджувала романи англійського прозаїка. Науковий інтерес до творчої спадщини Джона Фаулза почав розвиватися після 2000-х рр. Олена Козюра досліджувала прозу Джона Фаулза в аспекті постмодерністської інтерпретації. Проаналізувавши дослідження О. Козюри, ми погоджуємося, що в основі сюжету романів «Маг», «Колекціонер», «Жінка французького лейтенанта» є поєднання гри, історії та міфу. Юлія Бумбур вивчала авторську рефлексію на основі творів Джона Фаулза. Дослідниця робить висновок, що авторське відображення в романах письменника виражається натяками, метафорами та спогадами. У деяких частинах романів авторефлексія виражена авторськими відступами, які допомагають читачеві зрозуміти картину світу, представлену автором. Також ми згодні з Ю. Бумбур, що в основі романів англійського письменника є експеримент. Виявлено, що в критичних статтях українських науковців було проаналізовано такі компоненти художнього світу творів Дж. Фаулза: образ автора, тематика та проблематика; жанрово-стильові ознаки; типаж, герої та героїні. Підсумовуючи, варто зауважити, що творчість прозаїка відтворила певні літературні та культурні інновації, безпосередньо пов'язані з естетикою постмодернізму.

Ключові слова: постмодернізм, дослідження, рецепція, роман, герой.

Джон Фаулз – один із найвідоміших англійських письменників ХХ ст. Ще за життя його було визнано класиком англійської літератури. Найвідоміші твори Дж. Фаулза – «Колекціонер» («The Collector», 1963), «Маг» («The Magus», 1977), «Жінка французького лейтенанта» («The French Lieutenant's Woman», 1990) – викликали величезну кількість коментарів, рецензій, а також стали об'єктом багатьох досліджень. Варто зазначити, що зацікавленість до творів прозаїка не зменшується ні з боку читачів, ні з боку науковців.

Постановка проблеми. Українська критична рецепція літературної спадщини Дж. Фаулза представлена різноманітними статтями щодо різних аспектів його творчості та життя, нарисами та дисертаціями. Романи письменника перекладено різними мовами світу, але, на жаль, українською мовою перекладено лише два романи – «Колекціонер» (переклад Ганни Яновської, 2015 р.) та «Маг» (переклад Олега Короля, 2015 р.). Майже всі українські дослідники постмодернізму згадують ім'я Джона Фаулза як одного із найяскравіших представників цього напрямку, але комплексне дослідження його творчості відсутнє.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти його творчості розглядала Соломія Павличко (романи як зразки філософської та інтелектуальної британської прози, філософське підґрунтя гри письменника); Наталія Жлуктенко [1] вивчала його твори з погляду психологізму; Ю. Бумбур [2] досліджувала авторську рефлексію в літературному творі на матеріалі прози письменника; Олена Козюра [3] досліджувала твори Фаулза в аспекті постмодерністської інтерпретації. Актуальність нашого дослідження полягає в тому, що комплексне сприйняття творчого здобутку британського письменника українською літературно-критичною думкою ще не було предметом спеціального дослідження. Відтак метою цієї роботи постає аналіз рецепції творчості Джона Фаулза в українському науковому просторі.

Вклад основного матеріалу. Історія літературно-критичної рецепції творчості англійського письменника була започаткована Соломією Павличко. У 1989 р. в журналі «Всесвіт» вийшла її стаття «Інтелектуальна проза Джона Фаулза», в якій С. Павличко інформувала українських читачів про твори письменника, наводила думки самого Фаулза стосовно його творів і проводила паралелі романів прозаїка з тими творами, на які посилався сам автор. За словами С. Павличко, після появи роману «Колекціонер» Фаулз став відомим, а після твору «Маг» – модним автором, але в певному колі людей [4, с. 117]. Найскладніший роман письменника – «Маг», над ним автор працював приблизно з 1950 по 1977 рр. (саме в 1977 р. з'явилася остання версія роману). В основу сюжету покладено постмодерністський принцип гри, який визначає художню основу твору. Дослідниця зазначила: «Це не просто сюжетний прийом, а філософська модель буття, у якій реальність або культура або і те, й те, ототожнюється з грою. Ця художня ідея, безперечно, походить від певної філософської концепції ХХ ст.» [4, с. 119]. Проаналізувавши твори Фаулза, Соломія Павличко дійшла висновку, що романи письменника, творчість якого вона вважала одним із найпомітніших явищ сучасної англійської прози, свідчать про напружені пошуки нових ідей і форм. Також авторка зазначила, що українському читачеві варто ознайомитися з усіма творами Дж. Фаулза.

Науковий інтерес до творчої спадщини Джона Фаулза починає зростати після 2000-х рр. У 2006 р. в Києві Олена Козюра захистила кандидатську дисертацію на тему: «Проза Джона Фаулза: аспекти постмодерністської інтерпретації». У цій роботі було досліджено творчість Дж. Фаулза в контексті європейської літератури постмодернізму та її зв'язок із філософськими доктринами постмодерну, а також художніх особливостей, які присутні в творах видатного англійського письменника. У своїй роботі О. Козюра використовує таке визначення: «постмодернізм – не що інше, як субпродукт

культури новітнього часу: він широко використовує філософсько-естетичний доробок попередніх епох, не розбудовуючи власних, самобутніх естетичних форм опанування дійсності. Постмодернізм як тип творчості, може як жоден інший, рішуче повернув мистецтво до гри» [3, с. 9]. Відомий український митець Ю. Андрухович зауважив, що «постмодернізм – це одна з інтелектуальних фікцій нашого часу, така собі конференційна вигадка якихось французів чи американців...» [5, с. 59]. «Провідними ознаками постмодерністської літератури є іронія, «цитатне мислення», принцип гри. Загальне осміяння і глузування над усім є тотальною іронією. Численні постмодерністські художні твори характеризуються свідомою настановою на іронічне зіставлення різних жанрів, стилів, художніх течій. Твір постмодернізму – це завжди висміювання попередніх і неприйнятих форм естетичного досвіду: реалізму, модернізму, масової культури» [7].

Предметом дослідження О. Козюри стали такі твори: «Колекціонер», «Маг», «Жінка французького лейтенанта», «Мантиса», «Примха», «Вежа з чорного дерева». У своїх романах письменник використовує традиційні сюжети й образи (наприклад, у романі «Жінка французького лейтенанта» відображено епоху вікторіанства). Також присутні в романах елементи посилення на літературні образи та мотиви, їх запозичення (наприклад, у романі «Колекціонер» письменник використовує деякі мотиви з п'єси Шекспіра «Буря»). В основі роману «Колекціонер» – емоційно напружений сюжет. За словами О. Козюри, у цьому творі «ми маємо чергову детективну варіацію історії про психічнохворого вбивцю і його жертву, якими не глобальний ігровий підтекст роману. Вже сама назва містить певне семантичне навантаження, внутрішню приховану метафору: «колекціонування» постає метафоричним означенням соціальної ситуації, додає ваги її філософсько-етичному осмисленню» [3, с. 11]. У цьому романі перед читачем постають дві повністю різні особистості, Клегг – психічнохвора людина, Міранда – талановита молода дівчина, яка володіє багатьма якостями, яких немає у Клегга, чутлива, інтелігентна студентка-художниця. Таким чином, ці персонажі мають зовсім протилежні ціннісні орієнтири, моральні норми й ідеали. У своїй дисертації Олена Козюра висловлює таку думку: «Дж. Фаулз свідомо насичує «Колекціонера» культурними ремінісценціями, міфологічним ігровим підтекстом, створює прецедент органічного поєднання казки, детективу, притчі, філософського есе, соціального роману. Усі ці елементи оповіді структурують «багатоголосся» художнього сюжету. Водночас «Колекціонер» постає новим типом роману, започатковуючи тенденцію постмодерністського конструювання твору з готових частин» [3, с. 13].

Аналізуючи найвідоміший і найзагадковіший роман «Маг», дослідниця стверджує, що Дж. Фаулз використовує традиційну романну схему, але з міфологічним началом. В основі сюжету є принцип гри, певного магічного театру. Головний герой, Ніколас Ерфе, потрапляє під вплив місцевого багатія Моріса Кончіса, який створює несподівані, специфічні, а іноді навіть моторошні театралізовані вистави. На думку О. Козюри, міфологічна складова роману найкращим способом виявляє місце «Мага» в контексті нової літературної традиції другої половини ХХ ст.

У частині дисертації під назвою «Жінка французького лейтенанта»: постмодерна реконструкція історії як основа сюжету» йдеться про те, що цей роман варто вважати

«псевдоісторичним», оскільки в сюжеті використані не історичні події, а тільки метаморфози (аристократ Чарльз закохується в жінку, яка не відповідає моральним нормам часів вікторіанства). «Провідна ідея цього умовно-історичного твору полягає в тому, щоб зіставити століття минуле і теперішнє, дослідити, як вирішує суспільство вічну проблему гуманізму. У системі образів роману питання про свободу особистості Дж. Фаулз розкриває як свободу вибору в коханні» [3, с. 15]. У висновку до свого дисертаційного дослідження О. Козюра справедливо зазначає, що в романах англійського письменника використано елементи гри, міфу, історії. За допомогою саме цього формується поетика жанру, яка впливає на сюжетно-композиційне завершення романів митця.

У 2009 р. в Києві захищено дисертацію Ю.М. Бумбур на тему: «Авторська рефлексія в літературному творі (на матеріалі прози Джона Фаулза)». Спробуємо розглянути головні питання, які було проаналізовано в цій праці. Основна проблема дослідження – поняття «авторська рефлексія» та його місце серед інших теоретичних понять, пов'язаних із проблемою автора, аналіз форм авторської рефлексії та її функцій у сучасному художньому тексті. Дисертація складається з двох розділів, матеріалом щодо теоретичної частини слугували дослідження з теорії літератури (М. Бахтін, В. Виноградов), філологічної герменевтики (Г. Богін, А. Богатирьов), інтерпретації художнього тексту (В. Кухаренко), практичної – романи Дж. Фаулза «Маг», «Колекціонер», «Жінка французького лейтенанта» та «Даніел Мартін».

У розгляді авторської рефлексії в вищезазначених романах достатню увагу приділено аналізу головних персонажів (Фредерік Клегг, Міранда Грей («Колекціонер»), Ніколас Ерфе, Моріс Кончіс («Маг»), Чарльз Смітсон, Сара Вудрафф («Жінка французького лейтенанта»), Даніел Мартін («Даніел Мартін»)). На думку дослідниці, в романах письменника однозначно інтерпретувати концепцію автора неможливо, тому що він використовує різноманітні жанрові форми, мотиви, художні прийоми, образи. Проте можливо відокремити авторську концепцію в цих романах, іншими словами, місце і роль автора. Ю. Бумбур наголошує на тому, що в таких романах, як «Колекціонер», «Маг», «Жінка французького лейтенанта», автор є центром художнього світу, який певним чином зумовив сюжетно-композиційні особливості, систему персонажів. Романи Фаулза відображають широку різноманітність інтересів письменника, але їх не можна віднести до якоїсь точної літературної категорії. Провідними формами авторської рефлексії в романах англійського прозаїка Ю. Бумбур вважає експеримент, образ рефлектуючого героя, заголовки, епіграфи, авторські примітки, авторські міркування та відступи [2, с. 12].

Не можна не погодитися з Ю. Бумбур, що експеримент дійсно є присутнім в основі романів «Колекціонер», «Маг», «Жінка французького лейтенанта». Дослідниця виокремлює експеримент як головну функцію авторської рефлексії. У романі «Колекціонер» експеримент полягає в тому, що головний герой (Фредерік Клегг), який є звичайним клерком, несподівано виграв значну суму грошей. Після цього в нього з'явилася можливість розпоряджатися своїм життям, але автор надає йому можливість керувати життям і іншою людиною – Міранди. Як зазначає Ю. Бумбур, експеримент цього роману полягає в спробі автора протиставити інтелігенцію і міщанство в їх боротьбі за життя.

На експерименті будеться й інший роман письменника – «Маг». Учасником експерименту стає молодий вчитель Ніколас Ефре, який приїхав на грецький острів Фраксос викладати англійську мову. Експерименти на Ніколасі проводив Моріс Кончіс, який за допомогою своїх асистентів створював різноманітні сцени для Ніколаса. На думку Юлії Бумбур, у сюжеті цього роману постає актуальна проблема припустимих меж експерименту над людиною [с. 16].

Інший відомий роман Джона Фаулза – «Жінка французького лейтенанта» – дослідниця взагалі називає романом-експериментом. У сюжеті цього роману присутній авторський досвід над героями, традиційними уявленнями про роман і жанрові форми. Відкритий фінал, велика кількість алюзій і ремінісценцій, стилізація – все це створює контраст між минулим і теперішнім. Відступи і міркування, які є в романах Фаулза, відображають певну картину світу Англії та відбивають національний характер.

Як підсумок, у роботі зазначено, що домінуючими формами авторефлексії в прозі Джона Фаулза постають заголовки й епіграфи; авторські міркування та відступи; експеримент, який є в основі найвідоміших романів прозаїка; рефлектуючий герой і рефлектуючий читач. Варто взяти до уваги те, що дослідження Ю. Бумбур було одним з перших наукових розвідок в Україні, присвячених аналізу авторської рефлексії в романах Джона Фаулза.

Проаналізувавши дослідження Ю. Бумбур, доходимо висновку, що твори письменника насичені великою кількістю літературних прийомів: алюзій, метафор, ремінісценцій, але головну роль у вищезазначених творах відіграє авторська рефлексія. У деяких частинах романів авторефлексія виражена у формі авторських відступів, які допомагають читачеві зрозуміти картину світу, про яку розповідав автор. Також зазначимо, що ми згодні з Ю. Бумбур стосовно того, що в основі романів письменника покладено експеримент.

Роман Джона Фаулза «Маг» є одним із «найскладніших» творів письменника, який викликав багато коментарів і дискусій. «Маг» ще називають найбільш «грецьким» романом, оскільки події розгортаються на острові Фраксос. В основі сюжету – принцип гри, саме цей мотив досліджується в статті Т. Тернової «Мотив гри в романі Джона Фаулза «Маг»». Т. Тернова, спираючись на визначення мотиву, яке належить Олександрі Миколайовичу Веселовському, доходить висновку, що мотив гри в цьому романі є триступеневою системою. Читач має можливість спостерігати гру, яка мала місце між містером Кончісом і головним героєм та була театральною виставою. Навіть сам автор словами хазяїна вілли «Бурани» говорить: «Всі ми актори й актриси, пане Ефре. І ви теж» [8, с. 144]. Під час театралізованих сцен навіть їх автор (Моріс Кончіс) не має жодного уявлення, як вони скінчаться. За словами Т. Тернової, саме через це театралізована гра пере-

ходить на новий рівень – емоційно-психологічний. Ніколас стає жертвою експериментів пана Кончіса і, таким чином, має можливість пізнати самого себе. «Джон Фаулз спонукає читача замислитися про цінність людського буття, як істоти, здатної робити вільний вибір». За словами дослідниці, «калейдоскоп подій, що відбулися з головними героями, несе в собі приховану загадку, зашифровану істину, яку читачеві необхідно осягнути» [7]. У кінці роману «Маг» Дж. Фаулз залишає фінал відкритим, і перед читачем постає право вибору самому вирішувати, як повинен жити далі головний герой.

Висновки. Творчість англійського письменника ХХ ст. Джона Фаулза є культурно-художнім явищем світового рівня, його творча спадщина дає багатий матеріал для вивчення культури та літератури Англії. Виявлено, що в критичних статтях українських науковців було проаналізовано такі компоненти художнього світу творів Дж. Фаулза: образ автора, тематика та проблематика; жанрово-стильові ознаки; типаж, герої та героїні. Підсумовуючи, варто зауважити, що творчість прозаїка відтворила певні літературні та культурні інновації, безпосередньо пов'язані з естетикою постмодернізму. Романи Фаулза користуються великою популярністю не тільки в Англії, але й серед українських читачів.

У подальшій своїй роботі ми маємо на меті детальніше описати значення художньої спадщини Джона Фаулза для української літератури ХХ ст. та дослідити своєрідність україномовних перекладів митця.

Література:

1. Жлуктенко Н.Ю. Английский психологический роман XX века: монография. К.: Вища школа, 1988. 160 с.
2. Бумбур Ю.М. Авторська рефлексія в літературному творі (на матеріалі прози Джона Фаулза): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06. К., 2009. 18 с.
3. Козюра О.В. Проза Джона Фаулза: аспекти постмодерністської інтерпретації: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04. К., 2006. 20 с.
4. Павличко С. Інтелектуальна проза Джона Фаулза. Всесвіт. 1989. № 5. С. 117–120.
5. Андрухович Ю. Постмодернізм – не напрям, не течія, не мода. Слово і час. 1999. № 3. С. 56–66.
6. Ткач К.А., Міронова І.С. Постмодернізм як літературне явище: розв'язок і критика. Миколаїв, 2011. URL: <http://www.confcontact.com/20111118/postmodernizm-yak-literaturne-yavische.php>.
7. Тернова Т.Ю. Мотив гри в романі Джона Фаулза «Волхв». URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/109162/31-Ternova.pdf?sequence=1>.
8. Фаулз Дж. Маг / пер. з англ. О. Короля. Харків: Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2016. 528 с.
9. Фаулз Дж. Колекціонер / пер. з англ. Г. Яновської. Харків: Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2015. 302 с.
10. Фаулз Дж. Подруга французького лейтенанта / пер. с англ. М. Беккер и И. Комаровой, М.: Правда, 1990. 480 с.

Дацер К. С. Критическая рецепция творчества Джона Фаулза украинским научным сообществом

Аннотация. Статья содержит краткий обзор украинских научных исследований, посвященных творчеству известного английского писателя Джона Фаулза. Он был английским романистом международного уровня, которого критически позиционируют между модернизмом и постмодернизмом. В нашей статье мы изучаем работы украинских ученых по различным аспектам творчества Джона Фаулза. Некоторые аспекты творчества английского писателя изучала Соломия Павлычко, которая первой исследовала романы английского прозаика. Научный интерес к творческому наследию Джона Фаулза начал развиваться после 2000-х гг. Елена Козюра исследовала прозу Джона Фаулза как аспект постмодернистской интерпретации. Проанализировав исследования Е. Козюры, мы соглашаемся, что в основе сюжета романов «Маг», «Коллекционер», «Женщина французского лейтенанта» лежит сочетание игры, истории и мифа. Юлия Бумбур изучала авторскую рефлексию на основе произведений Джона Фаулза. Исследовательница делает вывод, что авторское отражение в романах писателя выражается намеками, метафорами и воспоминаниями. В некоторых частях романов авторрефлексия выражена авторскими отступлениями, которые помогают читателю понять картину мира, представленную автором. Также мы согласны с Ю. Бумбур, что в основе романов английского писателя находится эксперимент. Выявлено, что в критических статьях украинских ученых были проанализированы следующие компоненты художественного мира произведений Дж. Фаулза: образ автора, тематика и проблематика; жанрово-стилистические признаки; типаж, герои и героини. Подводя итоги, следует отметить, что творчество писателя воспроизвело определенные литературные и культурные инновации, непосредственно связанные с эстетикой постмодернизма.

Ключевые слова: постмодернизм, исследование, рецепция, роман, герой.

Datser K. Critical reception of John Fowles' creativity by Ukrainian scientific community

Summary. The article deals with the views of Ukrainian researchers regarding to the works of a famous English contemporary writer John Fowles. He was an English novelist of international level, critically being positioned between modernism and postmodernism. In our research we study the works of Ukrainian scientists concerning different aspects of John Fowles' creativity. Some aspects of the English writer's creativity were studied by Solomiya Pavlychko, who was the first to investigate the novels of the English writer. Scientific interest to creative legacy of John Fowles began to grow after the 2000s. Elena Kozyura investigated John Fowles's prose as an aspect of postmodern interpretation. Having analyzed the research of O. Kozyura, we agree that the basis of the plot in "The Magus", "The Collector", "The French Lieutenant's Woman" is the combination of game, history and myth. Julia Bumbur studied author's reflection based on the works of John Fowles. The researcher concludes that the author's reflection of John Fowles is expressed by allusions, metaphors and reminiscences. In some parts of novels, autoreflection is expressed by author's indents, which help the reader understand the picture of the world, presented by the author. Also we agree with Yu. Bumbur that experiment lies in the basis of the English writer's novels. It was revealed that in the critical articles such components of the artistic world as themes and problems; genre and style features; type, heroes and heroine were analyzed. Summing up, it should be noted that the work of the writer's prose recreated certain literary and cultural innovations.

Key words: postmodernism, research, reception, novel, hero.